

Het begon met de ooievaar. De houding ten aanzien van seksuele gezondheid in Nederland, op basis van het verhaal van Jan.

Olga Loeber, Nijmegen

Samenvatting

Dit artikel beschrijft de ontwikkeling van de opvattingen in Nederland over seksuele gezondheid in de vorige eeuw en de daarmee samenhangende voorlichting. De overheid, religieuze leiders, politici, hulpverleners en sociaaleconomische omstandigheden beïnvloedden alle de bestaande normen. Uiteindelijk sijpelden deze invloeden door naar verschillende lagen van de algemene bevolking. Wet- en regelgeving werden soms gebruikt om een bestaande praktijk te legaliseren, soms als sturingsmethode. Opvattingen veranderden vaak sneller dan deze regelingen.

Door de jaren heen zijn diverse definities van seksuele gezondheid gehanteerd. Ging het oorspronkelijk vooral om het voorkomen van ongewenste gevolgen van seks, zoals ongewenste zwangerschap en soa, later hebben de huidige opvattingen rond individuele vrijheid, welzijn en wensen steeds meer een plek gekregen. De WHO gebruikt de volgende concept-definitie *“Seksuele gezondheid is een met seksualiteit verbonden toestand van fysiek, emotioneel, mentaal en sociaal welzijn. Seksuele gezondheid is dus meer dan alleen de afwezigheid van ziekte, disfunctie of zwakte. Seksuele gezondheid vereist een positieve en respectvolle benadering van seksualiteit en seksuele relaties. Seksuele gezondheid vereist ook het mogen en kunnen aangaan van plezierige en veilige seksuele ervaringen; zonder dwang, discriminatie en geweld. Om seksuele gezondheid te bereiken en te behouden, moeten de seksuele rechten van alle personen worden gerespecteerd, beschermd en gerealiseerd.”* (WHO, 2006).

Leusink (2017) gaat nog een stapje verder:

“Seksuele gezondheid is het vermogen zich seksueel aan te passen en een eigen regie te voeren, in het licht van de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen van het leven.” Onlangs werd door Gutmacher Lancet een nieuw voorstel gedaan voor een definitie waarin men de WHO-definitie verder uitwerkt, zowel ten aanzien van besluitvorming als ten aanzien van de hulpverlening (The Lancet Commissions, 2018).

De visie op seksuele gezondheid is niet altijd zo open en tolerant geweest. In de periode tussen 1925 en 1975 zijn opvattingen rond seksuele relaties, het gebruik van anticonceptie en de seksuele ontwikkeling van kinderen fundamenteel veranderd. Het debat is steeds zeer hevig geweest tussen allerlei actoren (overheid, kerken, artsen en opvoeders). Het verhaal van Jan (geboren in 1915 en goed van geheugen) illustreert deze ontwikkelingen.

Proloog

De houding ten opzichte van seksualiteit, en de daarbij passende voorlichting, is in de loop van de voorafgaande 200 jaar sterk gewijzigd. De maatschappelijke veranderingen die een mogelijke verklaring hiervoor zijn, worden uitvoerig beschreven in ‘Gevreesde vragen’ van H.Q. Röling (1994). Eind 18^e eeuw vond verstedelijking plaats en het opkomen van een burgerij. Röling brengt dat in verband met een algemene verpreutsing van de opvattingen en met de bevordering van morele waarden als kuisheid en onschuld van de jeugd in het bijzonder. De obsessieve angst voor masturberen (als verklaring voor allerlei tot dan toe onverklaarbare ziektes) en nog weer later de angst voor zwangerschap en geslachtsziekten (prostitutie!) waren groot.

Figuur 1. Een vroeg 20^e-eeuwse briefkaart tegen de dwang tot moederschap ("And the villain still pursues her").

Al deze gevaren moesten worden uitgelegd aan de kinderen en dus kwam er behoefte aan seksuele opvoeding. Men predikte daartoe zelfbeheersing en sublimering tot aan een huwelijk. Liefst werd er echter zo min mogelijk over gepraat. In de katholieke kerk ging het toch vooral om alleen geslachtsverkeer te hebben voor het verwekken van kinderen en het staken ervan als er geen kinderen meer gewenst werden. Toch hield men zich in de praktijk maar zelden aan de voorschriften. Het rijker worden van delen van de bevolking en opkomen van het liberalisme, maakten dat mensen zich op allerlei terrein meer gingen permitteren. Daarnaast hielden mensen zich heel vaak niet aan de burgerlijke morele opvattingen (Röling, 1994, pag. 224). Rond 1900 kwam er langzaam meer aandacht voor methoden om het kindertal te beperken.

De (overwegend Christelijke) overheid maakte zich zorgen over de zedenverwildering in die tijd. In dat kader kwam in 1911 een Zedelijkheidswet tot stand, waarin de volgende verboden waren neergelegd: verkoop van alle anticonceptiemiddelen (tot 1969 mag 'de pil', geïntroduceerd in 1961, alleen op medische indicatie of bij een gezinsgrootte van 12 kinderen voorgeschreven worden), abortus (illegaal tot 1981), homoseksualiteit (strafbaar tot 1971), bordelen en het verspreiden van pornografische boeken (dit laatste verbod blijft in stand tot 1986) (Regout, 1911). Ondanks al deze maatregelen wist een groot deel van de bevolking toch zijn gezinsgrootte te beperken. In deze periode was het gemiddeld aantal kinderen 4,5 per gezin, bij katholieke gezinnen 6,5 (Somers & van Poppel, 2003).

Een organisatie die een heel afwijkend standpunt innam was de Neo Malthusiaanse Bond (NMB). De NMB is in 1881 opgericht door radicale liberalen. Deze organisatie was vooral bedoeld ter bestrijding van armoede en tot stand bringing van rasverbetering (!) door geboortebeperving. Een uitspraak van de NMB is: 'Geen rasverbetering zonder aantalsbeperking'. Deze rasverbetering had echter niet te maken met etnische achtergrond, maar met de armste lagen van de bevolking. Minder kinderen, minder armoede, betere gezondheid? De NMB was mede opgericht door Dr. J. Rutgers, arts, die tot 1915 eerst secretaris en daarna voorzitter

was. Men gaf vanaf 1885 een brochure uit: 'Middelen ter voorkoming van groote gezinnen.' Hierin stonden het sponsje, het pessarium en de azijnspoelmethode beschreven.

Seksuele voorlichting voor de jeugd

Tussen 1925 en 1975 vinden er grote ontwikkelingen plaats op het gebied van seksuele voorlichting voor de jeugd, seksuele voorlichting voor het huwelijk en geboorteregeling. In het verhaal van Jan (geboren in 1915) worden deze ontwikkelingen weerspiegeld. Hij werd geïnterviewd op 17 oktober 2017.

"Ik kom uit een gezin met 4 jongens.

Ik heb nooit voorlichting gehad, wat ik wist hoorde ik van jongens op straat. Die hadden zussen en die waren soms ongesteld, Dan zeiden ze 'opoe over'. 'Wat is dat dan?' 'Dan hebben ze bloed, dan hebben ze een band en die waste mijn moeder apart en hing ze apart te drogen. Als we ernaar vroegen dan zei moe, 'dat gaat je niet aan, dat zijn vrouwenzaken.'

Van voorplanting wisten we niets. Toen mijn broertje geboren werd, wist ik niet dat mijn moeder zwanger was. Toen er bij onze burens een meisje geboren werd, vroeg ik waar dat kind nu vandaan kwam. Mijn moeder zei 'dat wordt bij je gebracht'. Ik: 'O ja, hoe dan?' Toen ik klein was zei ze 'door de ooievaar' en later 'Dat vertel ik je later wel, maar dat heeft ze nooit gedaan.

Op straat zeiden ze 'wat een gelul, jij hebt een lul en vrouwen hebben een sneetje en dan duw je je pikkie in dat sneetje, daar komen kinderen van'. Begreep ik niks van. Op de middelbare school kregen we voorlichting over bloemen en bijen en stuifmeel en stampers. Een van de jongens uit mijn klas vroeg aan de leraar of het bij mensen ook zo ging. De leraar zei 'Nee. dat gaat anders, maar daar mag ik jullie niets over vertellen, dat moeten je ouders doen'.

De voorlichting die kinderen kregen in de eerste helft van de vorige eeuw (en ook nog tot in de jaren zestig!) kon heel erg verschillen. In 'Gevreesde Vragen' benoemt Röling (1994) deze gevreesde vragen als 1- waar komen de kinderen vandaan? en 2- wat is de rol daarbij van de vader? De meeste ouders praatten hier niet over. Ze wisten niet h^oe door de preutse burgerlijke moraliteit van de periode daarvoor.

Verder was er een grote variatie in wat men dacht te moeten vertellen. In conservatieve kring 'tilde men zwaar aan het doorbreken van schaamte en zondebesef' (Röling, 1994). Anderen propageerden een meer moderne vorm van voorlichting. Het meest liberale voorbeeld hiervan is het volgende. In 1926 zorgde de zenuwarts dr. Annie Mulder van de Graaf-Best voor opschudding in pedagogisch Nederland. In het Tijdschrift voor Ervaringsoepvoedkunde schrijft zij over de seksuele opvoeding van haar zoontje. "Vader, waar zitten de zaadjes?" "Hierin JW" (wijzend op de testes). "Moeder, kriebelt dat niet als vader zoo'n zaadje erin brengt?" "Ja, het kriebelt wel een beetje" "Vader, voel je dat als het zaadje eruit wil?" "Ja jong; als je ouder bent komen de

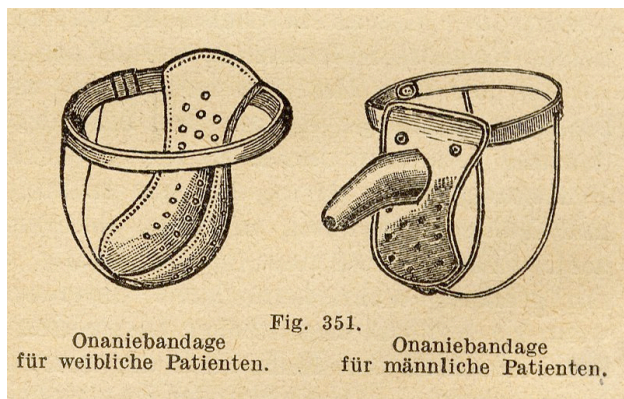
zaadjes wel eens vanzelf. Maar pas veel later leg je ze in je eigen vrouwtje neer.” (Röling 1994).

Deze variatie blijkt ook uit de inhoud van de voorlichtingsboekjes uit die tijd.

In 1931 schreef Bernhard Premsele in zijn boek ‘Geslachtelijke voorlichting van onze kinderen’ vooral over de bestrijding van alle gevaren die met seks samenhangen, in het bijzonder van onanie (masturbatie), door hem consequent O. genoemd:

“Welke zijn nu de nadeelen op het gebied van het zenuw en zieleleven, door O. veroorzaakt? In het kort zijn de nadeelen zoo te formuleeren dat er komt een toestand van verstorning van het evenwicht. De patient is prikkelbaar, gauw boos, lacht en huilt gemakkelijk; slaapt onrustig en maakt een onzekeren, angstigen indruk.” (Premsele, 1931).

Hier lijkt vooral sprake van stress door schuldgevoel over dit ‘vieze’ gedrag en niet meer de meest enge ziekten die nog een halve eeuw eerder door doktoren werden verkondigd zoals ‘ruggenmergtering, hersenverweking en blindheid’ (Samuel La Mert, 1841).

Figuur 2. Antimasturbatie-ceintuur (Moll, 1921).

Anderzijds waren er ook vroeger al mensen die vonden dat ook jonge kinderen duidelijk voorgelicht dienden te worden. In 1913 schreef J. Stärcke:

“Door vroegtijdig inlichten omtrent deze eerste vraag ontstaat geen sexueele vroeg-rijpheid, dus beter het héél vroeg te doen, dan het te lang uit te stellen. Beter een jaar te vroeg dan een uur te laat! Gij moet de inlichting van de straat vóór zijn! En mocht deze tijdige voorlichting thuis verzuimd zijn, en het kind heeft op straat of op school iets over het kindertjes-krijgen gehoord, dan is het nog een geluk als het daar thuis openlijk over spreekt. Geeft men dan, in plaats van de noodige voorlichting, het kind een streng en onvriendelijk antwoord, dan is het voorgoed uit met het vertrouwen. En toch zijn vele ouders zoo dwaas!” (Stärcke, 1913)

Over masturberen dacht hij overigens precies hetzelfde als Premsele.

Seksuele voorlichting voorafgaand aan een huwelijk

Jan: “Ik trouwde toen ik 27 was. Mijn meisje had van haar vader een boek gekregen: ‘Het sexueele leven van den Mensch’ van Heijermans. Dat heb ik ook gelezen. Er ging een nieuwe wereld voor mij open. Ik kon me dat helemaal niet voorstellen van dat voorspel en zo. In de film stappen ze in bed en gaan dan meteen neuken.”

Het boek dat Jan hier noemt (Kahn, vertaald en bewerkt voor Nederland door L. Heijermans, 1932) is behoorlijk vooruitstrevend. Heijermans vindt plezier in seksualiteit erg van belang, kinderlijke masturbatie wordt normaal genoemd. Al is het boek ook voor Rooms Katholieke mensen geschreven, toch hoopt hij dat in de toekomst betrouwbare middelen gevonden worden om het kindertal te regelen.

In de dertiger jaren was het ongebruikelijk dat mannen voor hun dertigste trouwden, door de moeilijke bestaansmogelijkheden. Heijermans wijdt een uitgebreid hoofdstuk aan de groep ongehuwden. Theoretisch vindt hij onthouding de beste oplossing. Voor mensen die daar te zeer onder lijden heeft hij eigenlijk geen oplossing, behalve sublimering in werk, hobby's of religie. Buitenechtelijke omgang is riskant vanwege kans op zwangerschap of geslachtsziekten, zelfbevrediging drijft mensen uit elkaar.

Vooraf in de Katholieke kerk was de nadruk op de huwelijksplicht, gericht op het krijgen van kinderen, extreem. Katholieken kregen voor het trouwen een boekje mee van meneer pastoor met instructies. Het boekje was geschreven door de gebroeders Balk. Het was getiteld: ‘Korte onderrichtingen en nuttige wenken voor gehuwden.’ Uit dit boekje komen de volgende regels voor de seksuele omgang binnen het huwelijk:

“Bij het huwelijksgebruik is verboden elke handeling, gesteld om het verwekken van kinderen onmogelijk te maken; men pleegt aldus geen huwelijksgebruik meer, maar huwelijksmisbruik en maakt zich schuldig aan de wraakroepende zonde van onkuisheid tegen de natuur. En verder:

“Zowel het Onanisme, als het Nieuw-Malthusianisme is:

1. een daad van laffe en brutale zelfzucht
2. een der zwaarste zonden van ontucht
3. een der zwaarste zonden tegen de liefde jegens elkanders onsterfelijke ziel
4. het vermoordt de zielevrede
5. het verleidt tot heiligschennende biechten en communiën
6. het leidt tot verzwakking en afval van het heilig geloof
7. het neemt de eerbied en de achting voor elkan- der weg
8. het voert dikwijls tot echtelijke ontrouw
9. het maakt niet zelden zenuwziek
10. het ondermijnt de volkskracht” (Balk & Balk, 1910)

Seks was binnen het huwelijk een verplichting tot het verwekken van (zoveel mogelijk) kinderen, en niet meer dan dat.

Het echtpaar Wibaut betrok in 1932 een andere zeer controversiële stelling (Röling, 1994). In hun boek *Wordend Huwelijk* schreven zij:

“Wijl onbevredigde geslachtsbehoefte tusschen verloofden geen rustige waarneming van elkaars geestelijke eigenschappen of eigenaardigheden mogelijk maakt”, bepleitten zij voorechtelijke gemeenschap.

Anticonceptie en abortus moesten daarom toegestaan zijn (hierover later meer) en de keuze hiervoor lag bij de vrouw. De moderne gehuwde vrouw mocht zelf kiezen of zij wilde werken. Het meest controversieel was dat andere partners binnen een huwelijk geaccepteerd werden. Dit laatste gaf heel veel reuring, ook binnen de NMB.

Over het aangename van seks schrijft dr Th.J. van der Velde in 1926 in het boek *Het volkomen huwelijk*. Hij schrijft uitgebreid over seksueel plezier en dat een vrouw tot orgasme kan worden gebracht door (ook manuele zelf-)stimulering van de clitoris. Dit boek richt zich alleen op de dokter en de man! Een vrouw wordt geacht als een onbeschreven blad het huwelijk in te gaan en door haar echtgenoot tot seksuele bloei te worden gebracht:

“Hij weet zelfs niet, de alledaagsen echtgenoot, dat het verloop der geslachtelijken bevrediging bij een vrouw niet hetzelfde is als bij hem; hij heeft er geen idee van, dat haar gevoelens eerst op voorzichtigen wijze langzaamerhand moeten worden opgewekt.” (Van de Velde, 1926).

Over masturbatie schrijft hij nauwelijks.

Dit zijn slechts een paar voorbeelden van de vele voorlichtingsboeken. Wat opvalt zijn de grote verschillen in morele en inhoudelijke houding ten opzichte van seksualiteit. Het publieke debat tussen meer liberale en meer conservatieve, tussen religieuze en niet religieuze mensen liep hoog op. Pedagogogen en moralisten trachtten politici te bewegen tot het nemen van vaak tegenstelde maatregelen. Homoseksualiteit, abortus, pornografie en seksueel geweld komen nergens aan de orde. Sommige van deze voorlichtingsboeken zijn nog jarenlang herdrukt en waren zeer populair.

In 1946 is de NVSH opgericht (de Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming). De NVSH had in Rotterdam een heel pand (dr. J. Rutgershuis, geopend in 1935 als Consultatiebureau voor huwelijks en geslachtsleven, eerst van de NMB, later de NVSH)

Jan: “In 1947 ben ik een jaar of acht voor de NVSH gaan werken als vrijwilliger om de bibliotheek te beheren, omdat ik achter hun ideeën stond. Voor de bibliotheek kochten we boeken aan. Voorlichtingsboeken, ook wel in romanvorm, zoals ‘De liefde van Bob en Daphne’ en ‘Lady’s Chatterley’s lover’. In onze tijd was het heel raar als je in je blote kont liep en bloemetjes in je schaamhaar deed, zoals in dat boek wordt beschreven. Mensen hadden nog schaamhaar, soms heel lang. Je kon er soms vlechtjes in

maken. Die boeken werden uitgeleend voor een dubbeltje per week. Naast voorlichting over seksualiteit en de mythes daaromheen werd er ook voorlichting gegeven over kinderverzorging en opvoeding in klassenverband. Als blad hadden we eerst Verstandig Ouderschap en later Sextant. Die las ik eigenlijk nooit, want het was allemaal hetzelfde, wel de ingezonden brieven en de vragenrubriek Wij Willen Weten. En ik bekeek de achterkant die was getekend door Jaap Vegter, die was heel leuk.”

Jan vertelt hoe het later ging met de voorlichting aan zijn kinderen:

“Mijn vrouw heeft uitgebreid voorlichting gegeven aan onze kinderen. Toch was er in die tijd (rond 1960) nog veel onkunde en kwam mijn dochter een keer huilend thuis omdat de meisjes van haar klas haar hadden uitgescholten omdat ze had beweerd dat kinderen niet door de ooievaar werden gebracht.”

Figuur 3. Voorblad Sextant maart 1970, nr 3. (foto door auteur; met toestemming NVSH).

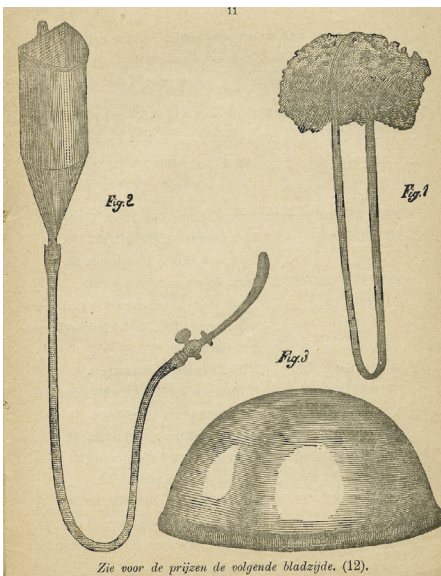
De informatie die door de NVSH verspreid werd, was in de jaren 50 en 60 buitengewoon progressief. In de Sextant stonden stukken als: ‘Is de vrouw nog steeds een lustobject?’ of ‘Prikkelmiddel’, over het recht van de vrouw op opwinding en orgasme. Men hield zich bezig met onderwerpen als vrouwelijke erotiek, homoseksualiteit, abortus en voorhuwelijkse seks. In 1954 werd het katholieken door het Bisschoppelijk Mandement verboden om lid te worden van de NVSH (Bisschoppelijk Mandement, 1954). Het was katholieken en gereformeerden verboden om anticonceptie te gebruiken. Dit was namelijk in strijd met de natuurwet. Lid worden van de NVSH was daarom ook uit den boze. De kerk keurde de NVSH af en spraken over de ‘afschuwelijke, mensonterende NVSH, die volgens hen eigenlijk NVSL: Nederlandse Vereniging Van Slecht Levenden zou moeten heten.’

Geboorteregeling

Jan: "Ik stond achter de ideeën van de NVSH. Ten eerste dat je kunt genieten van seksualiteit en verder dat er niet te veel kinderen moesten komen. Mijn vrouw zat bij de receptie om de middelen te verkopen, condooms en zo. Bij de doktoren kwamen de mensen niet voor geboorteregeling, maar alleen als er problemen waren, bijvoorbeeld omdat ze bang waren een geslachtsziekte te hebben opgelopen en heel vaak omdat ze niet zwanger werden. Dan bleek dat bij hen 'met elkaar naar bed gaan' betekende dat ze daar alleen naartoe gingen om te slapen, 'als lepeltes, dokter, heerlijk' maar verder niet. Mensen waren soms al jaren getrouwd zonder elkaar ooit naakt gezien te hebben. De verpleegkundigen gaven voorlichting over de verschillende methoden van geboorteregeling: condooms, pessaria, periodieke onthouding volgens Ogino Kraus. Over ongewenste zwangerschap en abortus, en over sterilisatie werd nooit gesproken, ook niet als je genoeg kinderen had."

Dit was een vooruitgang vergeleken bij zijn eigen 'voorlichting' op het gebied van geboortebeperving. Jan:

"Er lag een boekje bij ons in huis met condooms en sponsjes en ronde dingen waarvoor dat allemaal was wisten we niet. We borgen het direct weer weg, want als onze moeder daarachter kwam, dan zwaaide er wat. Dan kregen we huisarrest. Zij hadden in de kast een grote glazen cilinder met slangen eraan. Niets hierover werd uitgelegd. Dat ging niet altijd goed, want ik kreeg nog een broertje toen ik acht jaar oud was.

Figuur 4. Brochure middelen ter voorkoming van groote gezinnen (Neo Malthusiaanse Bond, 1893).

Ik ben in de oorlog naar Berlijn gestuurd voor de Arbeitseinsatz en kreeg twee weken vrij om naar Nederland te gaan om te trouwen. In Berlijn kon je gemakkelijk aan condooms (Überzieher) komen, dus ik heb daar een aantal van meegenomen.

Je kon later in Nederland ook uitwasbare condooms kopen bij een rubberwaren winkel, die ook uitwasbare con-

dooms verkochten, maar alleen onder de toonbank en ze waren schaars. Dus toen de oorlog voorbij was heb ik een voorraadje meegenomen en toen die op waren, zag ik er erg tegenop om die in die winkel te gaan kopen en toen zei een vriend tegen mij dat je die kon kopen bij een pand op de Heemraadsingel bij de afdeling geboortebeperving. Je kocht de condooms bij de conciërge. Dat heb ik jarenlang gedaan. Ik vroeg aan de conciërge wat ze er allemaal deden. Hij vertelde me dat ze ook seksuele voorlichting gaven door doktoren, omdat er nog veel onkunde was en onzin verteld werd. Ik vroeg aan mijn vrouw of ze daar naartoe wilde. 'Ik niet' zei ze, 'weet je niet voldoende?' Ik zei 'Nou, zou er niet nog wat meer zijn?' 'Nee hoor Jan' zei ze, 'dat is allemaal pornografie'."

Hiermee eindigt het verhaal van Jan.

Epiloog

'De pil' is in 1961 in Nederland geïntroduceerd en daarmee veranderde de houding ten aanzien van seksuele gezondheid in Nederland fundamenteel. In dezelfde tijd vond ook de seksuele revolutie plaats. Er kwam aandacht voor de (seksuele) rechten en wensen van de vrouw, voor abortus, voor verkrachting binnen het huwelijk en voor homo-emancipatie.

De progressieve, positieve houding, die in deze flower-power tijd door een groot deel van de bevolking aanvaard werd, heeft nog lang bestaan. Bijvoorbeeld tot in de tachtiger jaren kon op de televisie zonder problemen een bevalling getoond worden (in 'Hoe bevallt Nederland') zoals Ria Bremer vertelde, terwijl dat nu op veel weerstand zou stuiten.

De socioloog Cas Wouters beschrijft aan de hand van de opvolgende edities van etiquetteboeken ('Hoe hoort het eigenlijk?') de verandering in de gedragscodes en -idealen tussen mannen en vrouwen. Was in de jaren 30 sprake van een 'harmonieuze ongelijkheid' tussen man en vrouw, waarbij de man leidde en de vrouw volgde, nu volgde in de jaren 60 de tweede seksuele revolutie en de emancipatie van de vrouw, met als gevolg een informalisering en gelijkwaardigheid van de verhoudingen. De veranderingen in de man-vrouw verhouding had een geweldige invloed op de seksuele relatie. Wouters beschrijft de verandering in de 'lust-balans' door de invloed van de vrouwelijke lustbeleving. Hierdoor ontstonden wijzigingen in de zin van de seksualisering van liefde en erotisering van seks. De informalisering lijkt overigens op zijn retour vanaf het eind van de jaren zeventig (Wouters, 1987).

Nog maar kort voor de introductie van de pil was geboorteregeling echt een taboe, behalve in zeer progressieve kringen. Toen in 1949 twee artikelen over dit onderwerp verschenen in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde (NTvG) (Scheltema-Joustra, 1949; Wijnberg, 1949), geschreven door twee vrouwelijke artsen, was dat voor 180 artsen de aanleiding te schrijven dat zij ernstig in hun gevoelens gekwetst waren. Dit had weer tot gevolg dat er de daar op volgende 15 jaren niets over anticonceptie in het NTvG werd gepu-

bliceerd (Treffers, 2006).

Met de introductie van de pil kwam de geboorteregeling voor het eerst vrijwel volledig in medische handen. De anticonceptiemethoden die geen medische begeleiding nodig hadden, zoals condoom, pessarium en natuurlijke geboorteregeling kwamen als 'niet betrouwbaar en ouderwets' in een kwaad daglicht te staan. In 1969 is de dr.J.Rutgersstichting opgericht als een medische organisatie die geboorteregeling voorschreef en ook bezig hield met andere aspecten van seksuele gezondheid. De NVSH bleef bestaan als progressieve denktank (Brummel, 2005).

In 1975 werd de pil nog lang niet door alle huisartsen voorgeschreven, zeker niet aan adolescenten en ongetrouwde vrouwen. Men maakte zich nog veel zorgen over mogelijke medische bijwerkingen. De vrouwen moesten elk half jaar langskomen voor een grondig lichamelijk en gynaecologisch onderzoek (persoonlijke ervaring). De komst van de pil heeft een groot aantal voordelen gebracht, maar ook wel nadelen, zoals het voortdurend beschikbaar zijn door de bescherming tegen ongewenste zwangerschap (maar niet tegen het risico op een geslachtsziekte) en de medicalisering van geboorteregeling. Die medicalisering van de reproductieve gezondheid werd nog versterkt door de komst van de HIV-epidemie. De nadruk op alle mogelijke negatieve gevolgen van seks is tot voor kort een van de problemen geweest bij de seksuele voorlichting.

Deze korte terugblik overziend, valt een aantal zaken op:

- Het publieke debat over seksualiteit is altijd heftig geweest en varieert van het bespreken van allerlei risico's die seks met zich meebrengt tot periodes waarin men seksualiteit als een positief onderdeel van het leven ervaart.
- De overheid probeert met allerlei maatregelen en wetten de seksuele gezondheid te sturen uit moraalpolitieke overwegingen. Het duurt heel lang voordat de betreffende wetgeving aan de veranderende opvattingen wordt aangepast.
- De invloed van de kerk is duidelijk zichtbaar in opvattingen over seksualiteit en gezinsgrootte, naast de algemene morele opvattingen van de niet-kerkelijke bevolking over hoe het eigenlijk 'hoort'.
- De algemene bevolking trekt zich maar bitter weinig aan van wat de overheid wil en zoekt eigen oplossingen.
- Artsen hebben zich pas ná 1960 de geboorteregeling vrijwel geheel toegeëigend en methoden die buiten hun terrein liggen worden meestal als ouderwets en niet betrouwbaar gekenschetst.
- Wellicht ten overvloede: de eigen opvattingen van een groot deel van de bevolking veranderen veel langzamer dan die van een kleine liberale voorhoede, zoals mag blijken uit de hardnekkige overlevering van de ooievaar.

Literatuur

- Balk, J.W.B., & Balk, A.W.A. (1910). *Korte onderrichtingen en nuttige wenken voor gehuwden*. Uitgeverij Ros.
- Bisschoppelijk Mandement. (1954). *De katholieke in het openbare leven van deze tijd*. In: *Averrechtse uitwerking van het Mandement (1954-1960)*. Geraadpleegd op https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vh4valj3zrxv/averrechtse_uitwerking_van_het_mandement
- Brummel, D. (2005). *Na het hoogtepunt*. Geraadpleegd op http://www.tegenwicht.org/40_kleine_seksuologie/40_05mrt_sekstant_hoogtepunt.htm
- Kahn, F., bewerkt door Heijermans, L. (1937). *Het sexueele leven van den mensch*. Amsterdam: Contact.
- La Mert, S. (1841). *Self-preservation: a popular inquiry into the concealed causes of those obscure and neglected disorders of the generative system originating in certain solitary habits, and youthful excesses and terminating in nervous debility, impotence, sterility, insanity and consumption*. Manchester: uitgegeven door de schrijver.
- Leusink, P. (2017). Visie op seksuele gezondheid: naar een nieuwe definitie van seksuele gezondheid. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 41, 122-126.
- Moll, A. (1921). *Handbuch der Sexualwissenschaften*. Leipzig: Verlag Von F.C. Vogel.
- Premsele, B. (1931). *Geslachtelijke voorlichting van onze kinderen*. Amsterdam: Mulder & Co
- Regout, E.R.H. geraadpleegd op <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn2/regouterh>
- Rölink, H.Q. (1994). *Gevreesde vragen: geschiedenis van de seksuele opvoeding in Nederland*. Amsterdam: University Press.
- Scheltema-Joustra, A. Geboorteregeling in Nederland en enige andere Europese landen. (1949). *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 93, 4263-4269.
- Stärke, J. (1913). *De sexueele opvoeding onzer jeugd*. Amsterdam: Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur.
- Somers, A., & van Poppel, F. (2003). *Het vergaan der huwelijkskuisheid. De invloed van priesters op de geboorteregeling onder katholieken in Nederland in de periode 1935-1970*. Geraadpleegd op <https://www.nidi.nl/shared/content/output/2003/mm-78-04-somers.pdf>
- The Lancet Commissions. (2018). *The Lancet Updates* 10140, 2642-2692. Geraadpleegd op [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(18\)30293-9/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(18)30293-9/fulltext)
- Treffers, P.E. (2006). Abortus provocatus in Nederland in de 20^e eeuw: van stilzwijgen naar revolutionaire verandering. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 150, 567-573.
- Van de Velde, T.H.H. (1923). *Het volkomen huwelijk*. Leiden: Leidsche Uitgeversmaatschappij.
- Wijnberg, R. (1949). Voorbehoedmiddelen tegen zwangerschap. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 93, 4242-4245.
- WHO. (2006). *Defining sexual health. Report of a technical consultation on sexual health*. Geneva.
- Wouters, C. (1987). Developments in the Behavioural Codes between the Sexes: The Formalization of Informalization in the Netherlands, 1930-85. *Theory, Culture & Society*, 4, 405-427.

Summary

It started with the stork. The attitude toward sexual health in the Netherlands, on the basis of the story of Jan.

This article describes the development of opinions in the Netherlands about sexual health and the related education, in the last century. The government, religious leaders, politicians, professionals and socio-economic conditions all influenced the existing norms. Eventually these influences seeped through to different layers of the general population. Laws and regulations were sometimes used to legalize a current practice, sometimes as a control method. Views often changed faster than these regulations.

Keywords: sexual norms, sexual health, sexuality education

Trefwoorden: seksuele normen, seksuele gezondheid, seksuele voorlichting